

Balassa Szilvia Belügyminisztérium
kutatási alprojekt koordinátor (TÁMOP 5.6.2.)
balassa.szilvia@gmail.com

Kovács András MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet;
CEU Nationalism Studies Program
kovacsan@ceu.hu

KONTEXTUS ÉS KONTAKTUS

A KONTAKTUS-HIPOTÉZIS VIZSGÁLATA MAGYARORSZÁGI VEGYES LAKOSSÁGÚ TELEPÜLÉSEKEN¹

A jelen tanulmány célja a kontaktus–hipotézis érvényességének vizsgálata etnikai szempontból vegyes településeken. Az elemzett adatok egy 2007-ben végzett kérdőíves kutatásból származnak, amely a magyarországi németekről és szlovákokról alkotott sztereotípiákat és előítéleteket vizsgálta vegyes – magyar, német és szlovák – lakosságú településeken, illetve országos mintán. A kutatás során abból indultunk ki, hogy a két mintából nyert adatok összehasonlítása alapján választ lehet adni a kérdésre, hogy a sztereotipizálást és az előítéletességet a vizsgált csoportok lakóhelyi közelsége önmagában is csökkenti-e (*kontextus hatás*) vagy ehhez közvetlen, személyes kapcsolatokra (*kontaktus hatás*) van szükség. Korábbi vizsgálatok azt találták, hogy önmagában a vegyes környezet nem csökkenti, hanem gyakran erősíti az előítéletességet, viszont annak következtében, hogy az etnikailag vegyes lakóhelyen nagyobb valószínűséggel alakulnak ki személyes kapcsolatok az ott élő csoportok között, a lakóhelyi közelség közvetve csökkentheti a negatív attitűdöket (*interakciós hatás*). A magyarországi kutatás eredményei ezzel szemben azt mutatják, hogy a vegyes lakóhely önmagában is járhat előítélet-csökkentő hatással. A magyar vizsgálat másik figyelemre méltó eredménye, hogy a (főleg pozitív) sztereotipizálási hajlandóságot mindkét tényező növeli, vagyis az együttélés és a személyes kapcsolat nem járt együtt az érzékelt csoporthatárok lebomlásával.

BEVEZETÉS

A sztereotipizálás és előítéletesség csökkentésének egyik legismertebb stratégiáját az ún. kontaktus-hipotézis fogalmazta meg sok évtizeddel ezelőtt. Eszerint minél gyakoribbak és rendszeresebbek a kapcsolatok a különféle társadalmi csoportok tagjai között, annál kevésbé fognak sztereotípiákban gondolkodni és előítéleteket táplálni egymásról. Az elmúlt hetven évben többszáz empirikus kutatást vizsgálta a kontaktus-hipotézis érvényességét a csoportközi viszonyokban. Ezek eredményeképpen a kontaktus-hipotézis régi, „naiv” változatát az idők folyamán sokan és sokféleképpen módosították. A módosításokat az a megfigyelés tette elkerülhetlenné, amely szerint a csoportközi kapcsolatok nemcsak az előítéletesség és sztereotipizálás csökkené-

¹ A jelen tanulmány az OTKA által támogatott K60660 számú (*Etnikai sztereotípiák a mai Magyarországon*) az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének keretén belül 2006 és 2008 között lefolytatott kutatás alapján készült. A kutatás résztvevői: Kovács András (*kutatásvezető*), Balassa Szilvia, Bindorffer Györgyi és Mandel Kinga.

sét, hanem – épp ellenkezőleg – erősödését is kiválthatják. Ez a jelenség arra készítette a kutatókat, hogy pontosabban definiálják az előítéletességet csökkentő kapcsolat-típusokat, illetve azokat a kontextuális változókat, amelyek az egyes kapcsolattípusok hatását meghatározzák. Allport és nyomában sokan mások arra a következtetésre jutottak, hogy csak az egyenlő státusú és nem szerepvezérelt cselekvők versengéstől mentes és kooperatív kapcsolatainak van előítélet csökkentő hatása, különösen akkor, ha a kapcsolat mintaadó forrásokból – intézményektől, tekintélyes személyiségektől, széles körben elfogadott erkölcsi normák alapján – normatív megerősítést kap.

A későbbi vizsgálódások további módosításokat hoztak. Míg Pettigrew és Tropp (2006) több mint 500 kutatást áttekintő metaanalízise azt mutatta, hogy a vizsgált esetek 93%-ában a fenti kritériumoknak megfelelő csoportközi kapcsolatok valóban az előítéletesség csökkenésével jártak individuális szinten, addig Forbes (2004) arra mutatott rá, hogy csoport szinten más a kép: mint a migráns csoportokkal kapcsolatos vagy, pl. az utóbbi évtizedekben a balkáni konfliktusok során szerzett tapasztalatok mutatják, a kapcsolatok gyakoriságának növekedése nemhogy javít, hanem éppenséggel ronthat is a helyzeten, azaz a személyes előítéletesség csökkenése nem jár együtt a csoportközi konfliktuspotenciál csökkenésével. Más kutatók arra mutatnak rá, hogy a kapcsolatoknak, a kapcsolatok jellegét amúgy nem befolyásoló kontextusa is hatással van a kapcsolat és az előítéletesség viszonyára: más a kapcsolatok hatása többségi és kisebbségi csoportok tagjaira, befolyásolja a társadalmi-gazdasági státus, a kor és a csoportok jellege – más a hatás etnikai csoportok vagy például életmód-kisebbségek esetében, és ugyancsak más a kapcsolat hatása kulturálisan egymáshoz közel álló, illetve távol álló kisebbségek esetén. Jóllehet a kontaktus-hipotézis talán legismertebb kutatója, Pettigrew (1997, 182.) óvott attól, hogy csak túlságosan sok előfeltétel fennállása esetén tekintsük érvényesnek a hipotézist – szerinte ebben az esetben inkább egy bevásárlólistához, mintsem egy elmélethez fog hasonlítani –, az általunk alább bemutatásra kerülő kutatás egyik célja mégis éppen az volt, hogy felderítse: különféleképpen érvényesül-e a kontaktus hatása a sztereotipizálásra és az előítéletességre vegyes lakosságú településeken, illetve akkor, ha a lakókörnyezet nem vegyes, de mégis léteznek individuális kapcsolatok a többség és a kisebbség tagjai között. A kutatás során Pettigrewéknak azt a téziséket is vizsgáltuk, miszerint a személyközi kapcsolat mindenekelőtt az előítéletesség affektív komponensére hat, a kognitív komponensre való hatása – ha egyáltalán van ilyen – gyengébb (Pettigrew, 1997; Troop és Pettigrew, 2005). A vizsgálat kérdéseinek megválaszolására két kérdőíves kutatást folytattunk.

A VIZSGÁLAT

2007 során vizsgálatot végeztünk arról, hogy milyen sztereotípiák élnek a magyarországi szlovákokról („tótokról”) és németekről („svábokról”) a magyar lakosságban. A kérdőíves felmérést egy személyes interjúkból és fókuszcsoport beszélgetésekből álló kvalitatív kutatás előzte meg, és ennek eredményei alapján állítottuk

össze a vizsgált sztereotípiák listáját, amely végül huszonhat sztereotípiát tartalmazott.² Az így kialakított kérdőívet két mintán kérdeztük le. Az első mintát magyarok, németek és szlovákok által vegyesen lakott települések lakosságából vettük, míg a másik minta a magyar felnőtt lakosság nem, kor, lakóhely és iskolázottság szerint reprezentatív mintája volt. Mind az országos, mind a helyi felmérés során arra kértük a válaszadókat, hogy mondják meg – egy ötfokú skála segítségével – hogy mennyire jellemzőek a felsorolt tulajdonságok a németekre, a magyarokra, a szlovákokra, a zsidókra és a cigányokra. Azt feltételeztük, hogy a két mintán végzett kutatás eredményeinek összehasonlítása lehetővé teszi a kontaktus-hipotézissel kapcsolatos fenti kérdések megválaszolását, hiszen míg a vegyes lakosságú falvakból származó, különböző etnikumokhoz tartozó interjúalanyok között feltételezhetően van valamiféle – szomszédági, baráti vagy rokoni – kapcsolat, addig az országos mintába bekerült interjúalanyok nagy részének valószínűleg nincsenek napi kapcsolatai a két másik, viszonylag kis létszámú etnikai csoport tagjaival.³

Az országos kérdőívet a Medián Közvélemény és Piackutató Intézet havonta ismétlődő úgynevezett omnibusz vizsgálatának egyik blokkjaként (országos reprezentatív minta, mintanagyság: 1198 fő) kérdeztük le 2007 októberében. A helyi kérdőíves vizsgálat adatfelvételi részét szintén a Medián végezte 2007 szeptemberében (előre kiválasztott települések lakosságából vett véletlen mintán, mintanagyság: 400 fő). A településeket a 2001-es népszámlás szerint szlovák és német nemzetiségű települések listájából választottuk ki. A kiválasztás kritériuma az volt, hogy viszonylag nagyobb számban éljenek együtt németek és szlovákok az adott településen vagy egymással szomszédos településeken.⁴

² *agyafűrt, bosszúálló, buta, büszke, életvidám, erőszakos, eszes, fegyelmezett, felvágós, hagyománytisztelő, harsány, irigy, kapzsi, kitartó, kötelességtudó, lusta, mértékletes, mulató, összetartó, piszkos, rendes, szorgalmas, tanult, tiszta, törtető, zsugori.*

³ A 2001-es népszámlálás adatai a német, illetve a szlovák nemzetiséghez való kötődésről:

	<i>Az anyanyelvet vallók</i>	<i>A nemzetiséghez tartozást vallók</i>	<i>A nemzetiségi kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődők</i>	<i>Családi, baráti közösségben a nyelvet használók</i>
Német	33 792	62 233	88 416	53 040
Szlovák	11 816	17 692	26 631	18 056

⁴ A 2001-es népszámlálási kérdőívben négy kérdés mérte a nemzetiségi csoportokhoz való kötődést (minden kérdésnél legfeljebb három csoportot lehetett megjelölni):

1. Mely nemzetiséghez tartozónak érzi magát?
2. Mely nemzetiség kulturális értékeihez, hagyományához kötődik?
3. Melyik nyelv az anyanyelve?
4. Családi, baráti közösségben milyen nyelvet használ általában?

A mintavételi lista a második kérdés („Mely nemzetiség kulturális értékeihez, hagyományához kötődik?”) alapján készült el. A mintába összesen 20 település került be (*Kétsoprony, Gyula, Újhartyán, Pomáz, Törökbálint, Piliscsaba, Biatorbágy, Dabas, Pilisvörösvár, Zebegény, Szentendre, Dunakeszi, Mezőberény, Budaörs, Zsámbék, Esztergom, Leányvár, Vecsés, Oroszlány, Érd*). A Békés megyei és Komárom-Esztergom megyei településekről 100-100 kérdőívet, a Pest megyeiekéről pedig összesen 200 kérdőívet vettünk fel.

A VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

Stein és munkatársai egy 1997-ben végzett vizsgálat során azt a célt tűzték ki, hogy kiküszöböljék azt az ellentmondást, amit egyfelől a kontaktus-hipotézis kontextuális és másfelől interperszonális értelmezéséből kiinduló vizsgálatok eredményei között találtak (Stein et al., 2000). A korábbi vizsgálatok áttekintése során ugyanis azt állapították meg, hogy amikor a kutatók a csoportközi viszonyok kontextusát vizsgálták – azaz azt, hogy milyen hatással van az előítéletességre a kisebbségi csoport aránya egy adott településen vagy régióban – akkor a kisebbség lakóhelyi arányával együtt növekedett az irányában érzett előítélet is, ha viszont a kisebbség tagjaival való személyes kapcsolatokat állították összefüggésbe az előítélet erősségével, akkor ez az összefüggés negatív volt, azaz több kapcsolat kisebb előítéletességgel járt. Mindebből arra következtettek, hogy a kontextus és a személyes kapcsolat egymástól független hatást fejtenek ki, de másrészt interakció is van közöttük. Kutatásuk ennek az interakciónak a leírására irányult. Hipotézisünk az volt, hogy önmagában a vegyes etnikumú lakóhely nem csökkenti, sőt erősítheti az előítéletességet, a személyes kapcsolat viszont ellenkező hatást gyakorol. A két tényező között azonban kölcsönhatás is fennállhat: bár a lakóhely etnikai heterogenitása nem vezet szükségszerűen az etnikumok közötti személyes kapcsolatok mennyiségének növekedéséhez, de mindenesetre megteremti ennek a lehetőségét (lásd erről Pettigrew 1997, 180.). Ha az etnikailag vegyes lakóhelyen sok személyes kapcsolat alakul ki az ott élő csoportok között, akkor a két tényező interakciója erőteljes előítéletcsökkentő hatással jár.

Stein és munkatársai a fenti hipotézist Texasban vizsgálták a fehér és a latin-amerikai eredetű etnikumok viszonylatában. Vizsgálatuk adatai azt bizonyították,

... hogy a kontaktus egy bizonyos kontextuson belül jön létre, és ez a kontextus megkönnyíti a kontaktus létrejöttét. A csoportközi kapcsolatok kontextuális és interperszonális mutatói között fennálló interakció pozitív és szignifikáns hatása bizonyítja, hogy a személyes kapcsolatok csökkenthetik a kontextus negatív következményeit. Spanyolajkúak által nagy arányban lakott megyékben a fehérek és a spanyolajkúak között nagyobb valószínűséggel alakul ki rendszeres személyközi kapcsolat. Ez a dinamika csökkenti azt a negatív és független hatást, amit a spanyolajkú kisebbség magas lakóhelyi aránya gyakorol a fehérek spanyolajkúakkal szemben táplált attitűdjeire. A sors iróniája, hogy éppen azok a körülmények, amelyek a kisebbségi csoportok tagjaival szembeni ellenségeskedést kiváltják, változtatják meg ezen ellenséges attitűdöket: a csoportközi kapcsolatok. Vizsgálatunk ezen eredménye egyik első bizonyítéka a kontaktus és a kontextus között lévő egymást kiegészítő mégis ellentmondásos kapcsolatnak” (Stein et al., 2000, 299.).

Mivel a kutatásunk során mind vegyes etnikumú, mind pedig homogén lakóhelyeken is megvizsgáltuk, hogy a személyes kapcsolat milyen hatással van a sztereotipizálásra és az előítéletességre, adataink alkalmasak arra, hogy a Stein és munkatársai által vizsgált hipotéziseket a magyarországi kontextusban teszteljük.

A vizsgálat során mind a helyi, mind az országos mintán olyan kérdéseket tettünk fel, amelyek alapján felrajzolhattuk, hogy milyen sztereotípiák a legelterjedtebbek a megkérdezettek között a vizsgált csoportokról (németek, szlovákok, magyarok, cigányok, zsidók); mennyire homogének ezek a sztereotípiaprofilok; milyen távolságot mutat az auto- és heterosztereotípiák összehasonlítása a csoportok között; és mennyire intenzív a sztereotipizálás és mennyire előítéletesek a leggyakoribb sztereotípiák. Az országos és a helyi minta válaszait összehasonlítva azt találtuk, hogy a sztereotípiaprofilok nem tértek el jelentős mértékben egymástól, azaz a vegyes lakosságú településeken nagyjából ugyanolyan sztereotípiákat használtak a németek és szlovákok leírására, mint az országos minta tagjai: a legelfogadottabb, illetve legelutasítottabb sztereotípiák megegyeztek az országos és a helyi mintában. Ugyancsak nem mutatkozott nagy eltérés a két minta között a magyar autosztereotípiák és a vizsgált kisebbségekre jellemzőnek tartott heterosztereotípiák alapján kirajzolódó „etnikai hierarchiában”: a hierarchia tetején a többnyire pozitív sztereotípiákkal – „szorgalmas, mérsékletes, tiszta” – jellemzett németek és zsidók álltak, utánuk következtek a magyarok és a szlovákok, majd a hierarchia alján a „lusta, erőszakos, piszkos” cigányok.

A sztereotipizálás intenzitását illetően azonban már különböznek egymástól a helyi és az országos minta válaszadói. A helyi minta tagjai kevesebbszer válaszoltak „nem tudom”-mal az egyes sztereotípiák jellemző vagy nem-jellemző voltát firtató kérdésekre, azaz jobban hajlottak sztereotipizálásra, mint az országos minta tagjai. Ráadásul a vegyes lakosságú településeken a megkérdezettek sokkal gyakrabban választották a csoportokra jellemzőnek tartott sztereotípiák esetében a két szélső („nagyon jellemző”, „egyáltalán nem jellemző”) válaszkategóriát, mint az országos vizsgálat során. Ez nemcsak a német és a szlovák etnikumra jellemzőnek tartott sztereotípiák esetében volt így, hanem a cigányokra és a zsidókra vonatkozó sztereotípiák esetében is. A sztereotipizálás intenzitásának növekedése következtében nőtt az érzékelt – az autosztereotípiák és heterosztereotípiák különbségével mért – társadalmi távolság a csoportok között. Az intenzitás növekedése azonban nem vezetett az előítéletes – azaz negatív – sztereotipizálás erősödéséhez: a helyi vizsgálat során minden csoport – még a cigányok is – esetében pozitívabb volt a sztereotípiaprofil, mint az országos mintában. A két vizsgálat fenti eredményeinek összevetése tehát azt mutatja, hogy van kontextuális hatás: a vegyes etnikumú települések lakói erőteljesebben sztereotipizálnak, mint az országos minta tagjai, de az intenzívebb sztereotipizálás nem jár az előítéleteség intenzitásának növekedésével, mivel az intenzitás növekedése elsősorban a pozitív sztereotípiák támogatottságának növekedésében jelent meg. Azt mondhatjuk tehát, hogy az etnikai sokféleség érzékelése, jelenlétének tudata megnöveli a sztereotipizálási hajlandóságot. Ezekből az adatokból azonban még nem tudhatjuk, hogy a helyi és az országos minta közötti különbségek tisztán a kontextuális-hatással – azaz a lakóhelyi közelséggel – magyarázhatóak-e, vagy inkább azzal, hogy a vegyes lakosságú településeken a személyes kapcsolatok mennyisége is nagyobb, így inkább kontaktus-hatással van dol-

gunk. Ennek a kérdésnek a megválaszolására teszünk kísérletet az elemzés következő szakaszában.

A kontextus-hatás és a kontaktus-hatás⁵ szétválasztására a két tényező, mint független változó négy függő változóra való hatását vizsgáltuk meg. Ez a négy változó a sztereotipizálásra való hajlandóság⁶, a pozitív és a negatív sztereotípiák⁷ elfogadottsága, és – egy eddig nem használt változó – a szóbanforgó csoportok iránt érzett rokonszenv, illetve ellenszenv⁸. Az elemzés során négy dimenzióban vizsgáljuk meg ezeknek a változóknak a viselkedését. Először az egyes mintákon belül végzünk el összehasonlításokat: (A) a helyi mintában és az országos mintában is összehasonlítjuk azok attitűdjeit, akiknek van és akiknek nincs kapcsolatuk németekkel, illetve szlovákokkal. Ezekről az összehasonlításokról azt várjuk, hogy kimutassák a kontaktus hatását azonos kontextusokban, illetve a kontaktus hatásának különbségeit a két különböző kontextusban. Ezután (B) összehasonlítjuk azok attitűdjeit, akik vegyes településeken laknak, de nincs személyes kapcsolatuk a német, illetve szlovák kisebbség tagjaival, azokéval, akik valószínűsíthetően nem laknak ilyen településen – azaz az országos minta tagjai – de beszámoltak személyes kapcsolatról a kisebbségek tagjaival. Ettől az összehasonlítástól a tiszta kontextus-hatás és a tiszta kontaktus-hatás különbségeinek megjelenítését várjuk. Végül pedig (C) azok attitűdjeit hasonlítjuk össze, akiknek se helyben, se országosan nincs kapcsolatuk a kisebbségek tagjaival. Ez az összehasonlítás a tiszta kontextus-hatást méri.

⁵ A kontaktust egy kétértékű változóval mértük: a válaszadókat aszerint osztottuk be egyik vagy másik kategóriába, hogy volt-e/van-e német, illetve szlovák ismerősük. Természetesen azon válaszadókat, akik úgy nyilatkoztak, hogy felmenőik között voltak német/szlovák származásúak, nem vettük bele az elemzésbe.

⁶ A sztereotipizálási hajlandóságot mérő index a sztereotípiakérdésekre adott „nem tudom” válaszok gyakoriságát méri. Mind a szlovákok, mind a németek esetében 26 jellemvonásról kérdeztük meg, hogy mennyire tartja jellemzőnek azt az adott csoportra. Ennek megfelelően az index értékei 0 és 26 közötti értéket vehetnek fel.

⁷ A pozitív és negatív sztereotípiák elfogadottságát mérő indexek az egyes jellemvonásokra adott válaszkategóriák átlagolásával készültek, így az összevont indexek esetében is megmaradt az 5 fokú skála (az 1-es érték az adott jellemvonás, sztereotípiára teljes elutasítást, 5-ös érték pedig a teljes elfogadást jelenti). Az indexek az egyértelműen negatív vagy pozitív sztereotípiákat tartalmazzák, azon jellemvonásokat, amelyek se a negatív, se a pozitív dimenzióba nem voltak besorolhatók, kivettük az elemzésből (ennek eldöntéséhez faktoranalízis segítségét is igénybe vettük).

⁸ A válaszadóknak egy 9 fokú skálán kellett megjelölni, hogy mennyire tartják rokonszenvesnek a németeket illetve szlovákokat (1: „egyáltalán nem rokonszenves”, 9: „nagyon rokonszenves”).

A. A kapcsolat hatása az országos mintában és a vegyesen lakott településeken

A kontaktus hatását a vizsgált kisebbségekhez való viszonyra a vegyes lakosságú településeken az 1. és 2. táblázat mutatja.

1. táblázat: Kontaktus és sztereotipizálás – helyi minta (átlagok a skálán; a kiemelt különbségek szignifikánsak).

	Szlovák		Német	
	Van szlovák ismerőse	Nincs szlovák ismerőse	Van német ismerőse	Nincs német ismerőse
Rokonszenv (1–9)	5,04	4,86	6,45	5,79
Pozitív sztereotípiák használata (1–5)	3,45	3,34	4,07	3,97
Negatív sztereotípiák használata (1–5)	2,48	2,83	2,17	2,45
Sztereotipizálási hajlandóság (0–26)	2,82	7,88	1,70	3,81

2. táblázat: A kontaktus-hatás erőssége – helyi minta (ETA²).

	Van szlovák ismerőse	Van német ismerős
Rokonszenv	Nem szignifikáns	0,027
Pozitív sztereotípiák használata	Nem szignifikáns	Nem szignifikáns
Negatív sztereotípiák használata	0,060	0,046
Sztereotipizálási hajlandóság	0,066	0,022

A vegyes lakosságú településeken azok, akiknek van személyes kapcsolatuk németekkel és szlovákokkal, pozitívabban viszonyulnak ezekhez a kisebbségekhez, mint akiknek nincs német vagy szlovák ismerősük. A különbség azonban nem minden dimenzióban egyformán szignifikáns és erős. A szlovák és német ismerős megléte csökkenti a negatív sztereotípiák elfogadottságát, és növeli a jellemző tulajdonságokról való véleménynyilvánítási hajlandóságot. A németek iránt táplált rokonszenvet is növeli a személyes kapcsolat, de a szlovákokkal kapcsolatban már nem találunk ilyen összefüggést.

Az országos mintán kapott eredményeket a 3. és 4. táblázat mutatja.

3. táblázat: Kontaktus és sztereotipizálás – országos minta (átlagok a skálán; a kiemelt különbségek szignifikánsak).

	Szlovák		Német	
	Van szlovák ismerőse	Nincs szlovák ismerőse	Van német ismerőse	Nincs német ismerőse
Rokonszenv	4,44	4,51	5,83	5,19
Pozitív sztereotípiák használata	3,30	3,24	3,87	3,80
Negatív sztereotípiák használata	2,76	2,77	2,44	2,46
Sztereotipizálási hajlandóság	4,04	7,79	1,49	5,49

4. táblázat: A kontaktus-hatás erőssége – országos minta (ETA²).

	Van szlovák ismerőse	Van német ismerőse
Rokonszenv	Nem szignifikáns	0,023
Pozitív sztereotípiák használata	Nem szignifikáns	Nem szignifikáns
Negatív sztereotípiák használata	Nem szignifikáns	Nem szignifikáns
Sztereotipizálási hajlandóság	0,015	0,040

Az országos mintában is van kapcsolat a kontaktus és a csoportközi attitűdök között, ez azonban csak a sztereotipizálási hajlandóság illetve a németek esetében az attitűdök affektív dimenziójában (rokonszenv-ellenszenv) szignifikáns.

Az, hogy mindkét mintában találtunk összefüggést azt jelenti, hogy a kontaktusnak a kontextustól függetlenül is van hatása. A kapcsolat azonban a vegyes lakosságú településeken jobban csökkenti az előítéletességet, és erőteljesebben növeli a rokonszenvet a kisebbségi csoport tagjai iránt, mint máshol. Ebből az következik, hogy a kontextus felerősíti a kontaktus-hatást. Sőt, az adatokból akár az is következhet, hogy a kontextus hatása erőteljesebb a kapcsolat hatásánál, hiszen az országos mintában a kontaktus-hatás alig szignifikáns, míg a helyiben igen. Ez persze annak a következménye is lehet, hogy a helyi kapcsolatok más jellegűek: szorosabbak, gyakoribbak, barátságosabbak. Mindenesetre annak eldöntéséhez, hogy vajon a kontextus vagy a kontaktus hatása erősebb-e további összehasonlításokat kell végeznünk.

B. A tiszta kontextus-hatás és a tiszta kontaktus-hatás összehasonlítása

A következő lépésben azok válaszait hasonlítottuk össze, akik vegyes lakosságú településeken élnek, de nincs személyes kapcsolatuk a vizsgált kisebbségek tagjaival illetve akik nagy valószínűséggel nem élnek együtt a kisebbségekkel, de vannak személyes kapcsolataik azok képviselőivel. Ettől az összehasonlítástól a kontextus és a kapcsolat tiszta hatásának összehasonlítását vártuk, azaz hatásuk erősségének

olyan helyzetben való vizsgálatát, amelyben nem állhat fenn kölcsönhatás a két tényező között. Az összehasonlító adatokat az 5. és a 6. táblázat mutatja be.

5. táblázat: A tiszta kontextus- és kontaktus-hatás (átlagok).

	Szlovák		Német	
	Vegyes település – Nincs ismerős	Nem vegyes település – Van ismerős	Vegyes település – Nincs ismerős	Nem vegyes település – Van ismerős
Rokonszenv	4,86	4,44	5,79	5,83
Pozitív sztereotípiák használata	3,34	3,30	3,97	3,87
Negatív sztereotípiák használata	2,83	2,76	2,45	2,44
Sztereotipizálási hajlandóság	7,88	4,04	3,81	1,49

6. táblázat: A tiszta kontextus- és kontaktus-hatás erőssége (ETA²).

	Szlovák ismerős	Német ismerős
Rokonszenv	0,011	Nem szignifikáns
Pozitív sztereotípiák használata	Nem szignifikáns	Nem szignifikáns
Negatív sztereotípiák használata	Nem szignifikáns	Nem szignifikáns
Sztereotipizálási hajlandóság	0,037	0,030

Az összehasonlítás adatai azt mutatják, hogy a szlovákok esetében két, a németek esetében csak egy dimenzióban mutatkozik szignifikáns különbség a két helyzet között. A sztereotipizálásra való hajlandóságot mindkét csoport esetében nagyobb mértékben növeli (azaz a „nem tudom” válaszok arányát nagyobb mértékben csökkenti) a személyes ismerős megléte, mint a vegyes nemzetiségű lakhely, vagyis e dimenzióban erősebb a kontaktus hatása. Ezen kívül a rokonszenv a szlovákok esetében erősebb a vegyes településeken élő, de szlovák kapcsolatokkal nem rendelkezők között, mint az ilyen ismeretségekkel bíró, de szlovákokkal nem együtt lakó csoportban, tehát ebben az esetben erősebb a kontextus hatása a kapcsolat hatásánál – bár a kontextus-hatás is csak épphogy szignifikáns, azaz nem nagyon erős.

C. A tiszta kontextus-hatás vizsgálata

Az elemzés következő lépéseként a két mintából azok válaszait hasonlítottuk össze, akiknek nincsenek személyes kapcsolataik a két kisebbség tagjaival. Az összehasonlítástól azt vártuk, hogy megmutatja: milyen hatása van tisztán a kontextusnak a sztereotipizálásra és az előítéletességre (lásd 7. és 8. táblázat).

7. táblázat: Vegyes lakosságú településeken élők kapcsolat nélkül és az országos minta tagjai kapcsolat nélkül (átlagok).

	Szlovák		Német	
	Vegyes település – Nincs ismerős	Nem vegyes település – Nincs ismerős	Vegyes település – nincs ismerős	Nem vegyes település – Nincs ismerős
Rokonszenv	4,86	4,51	5,79	5,19
Pozitív sztereotípiák használata	3,34	3,24	3,97	3,80
Negatív sztereotípiák használata	2,83	2,77	2,45	2,46
Sztereotipizálási hajlandóság	7,88	7,79	3,81	5,49

8. táblázat: A kontextus-hatás erőssége (ETA²).

	Szlovák	Német
Rokonszenv	0,004	0,014
Pozitív sztereotípiák használata	Nem szignifikáns	Nem szignifikáns
Negatív sztereotípiák használata	Nem szignifikáns	Nem szignifikáns
Sztereotipizálási hajlandóság	Nem szignifikáns	Nem szignifikáns

Az összehasonlítás eredményei azt jelzik, hogy a vegyes lakosságú településeken élők akkor is nagyobb rokonszenvvel viseltetnek a kisebbségek iránt, mint az országos minta tagjai, ha nincs személyes kapcsolatuk szlovákokkal vagy németekkel. Tehát a fenti tábla szerint a kontextusnak az előítéletesség affektív komponensére van hatása – bár a hatás ebben az esetben sem túl erős.

A HATÁSOK INTERAKCIÓJA

A vizsgálat eredményeinek értelmezése kapcsán természetesen felmerül a kérdés: nem csalóka következtetésekre jutunk-e akkor, ha külön vizsgáljuk, majd összehasonlítjuk a kontextus és a kapcsolat hatásait, hiszen jogos az a feltételezés, hogy a két, független változóként definiált tényező között kölcsönhatás, interakció áll fenn. A független hatás, illetve az esetleges interakció ellenőrzésére kétutas variancia-analízist (ANOVA) végeztünk. Az elemzés eredményei azt mutatják, hogy a kontextusnak és a kapcsolatnak mindkét kisebbség esetében szinte minden vizsgált dimenzióban van egymástól független hatása (ez a hatás csupán a szlovákok esetében és csak két dimenzióban nem volt szignifikáns, lásd 9. táblázat). Azt azonban csak két dimenzióban mondhatjuk, hogy az egyik hatás erősebb, mint a másik: szlovákok esetében a rokonszenvnél, illetve mindkét csoport esetében a sztereotipizálási hajlandóságnál (lásd a beta értékeket). Interakció kontextus és kapcsolat kö-

zött csak a negatív sztereotípiák gyakoriságát illetően mutatható ki: a vegyes lakosságú településeken kialakuló kapcsolatok hatása nagyobb a kisebbségekről való negatív sztereotípiák elutasítására, mint máshol. Ebben az esetben nem beszélhetünk a két változó független hatásáról.

9. táblázat: Kontaktus- vagy/és kontextuális-hatás (Kétutas ANOVA; Beta-értékek⁹).

	Szlovák			Német		
	Kontaktus	Kontextus	Interakció	Kontaktus	Kontextus	Interakció
Rokonszenyv	Nem szignifikáns	090	Nincs	157	130	Nincs
Pozitív sztereotípiák használata	062	095	Nincs	062	129	Nincs
Negatív sztereotípiák használata	084	Nem szignifikáns	Van	064	081	Van
Sztereotipizálási hajlandóság	162	013	Nincs	191	043	Nincs

AZ EREDMÉNYEK ÉRTELMEZÉSE

A kétféle elemzés eredményei egybevágóak és jól értelmezhetők. Az előítéletesség affektív komponensére (a csoport iránt érzett rokonszenvre, illetve ellenszenvre) a németek esetében mindkét tényező hat – mégpedig egymástól függetlenül. A szlovákok esetében viszont a kapcsolatnak nincs ilyen előítélet-csökkentő hatása, a kontextus hatása viszont szignifikáns.

A pozitív sztereotípiák használatát mindkét csoport esetében befolyásolja mind a kontextus, mind a kontaktus,

A negatív sztereotípiák használatát illetően interakciót mutattunk ki a két tényező között: a kontaktus vegyes nemzetiségű településeken erőteljesen csökkenti az előítéletes sztereotipizálásra való hajlamot, míg az országos mintában nincs ilyen hatása (lásd 10. és 11. táblázat).

⁹ A BETA érték többváltozós modell esetén azt mutatja meg, hogy mekkora egy adott független változó önálló – a modellben lévő többi független változó hatásától független – hatása (parciális hatás). Ezen értékeket négyzetre emelve megkaphatjuk az adott változó által megmagyarázott hányadot. Esetünkben a BETA-értékek sehol sem különböznek jelentősen az ETA-értékektől, tehát a változók között nincs jelentős interferencia.

10. táblázat: Negatív sztereotípiák használata, németek (átlagok, 1–5).

		Átlag	Elemszám
Országos	Van német ismerős	2,44	202
	Nincs német ismerős	2,46	452
Helyi	Van német ismerős	2,17	103
	Nincs német ismerős	2,45	107

11. táblázat: Negatív sztereotípiák használata, szlovákok (átlagok, 1–5).

		Átlag	Elemszám
Országos	Van szlovák ismerős	2,76	106
	Nincs szlovák ismerős	2,77	491
Helyi	Van szlovák ismerős	2,48	83
	Nincs szlovák ismerős	2,83	101

A sztereotipizálásra való hajlandóságra mindkét kisebbség esetében a kapcsolat van nagyobb hatással – a több kapcsolattal rendelkezők közül szignifikánsan többen hajlandók állást foglalni abban, hogy bizonyos tulajdonságok jellemzők-e a kisebbségi csoportra, mint azok közül, akiknek nincsenek személyes kapcsolatai a csoport tagjaival. Emellett a kontextusnak is van valamelyes – független – hatása.

A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy Magyarországon a kontextus és a kontaktus független hatásai másként működnek, mint a Stein és munkatársai által vizsgált esetben. Azt mindkét vizsgálat megállapította, hogy az etnikai csoportok tagjai közötti személyes kapcsolatok csökkentik az előítéletességet, és ezt a hatást felerősíti, ha a kapcsolatok vegyesen lakott településeken alakulnak ki. Míg azonban az egyesült államokbeli vizsgálat abból indult ki, hogy a vegyes lakóhely erősíti az előítéletességet, amit aztán a kapcsolat hatása ellensúlyozhat, addig Magyarországon más a helyzet. Egyfelől azt láttuk, hogy személyes kapcsolat hiánya esetén a németeket ugyanannyi negatív sztereotípiával jellemzik a helyi és országos mintában, sőt, ha nincs személyes kapcsolat, a szlovákok esetében a helyi mintában gyakoribb a negatív sztereotípiák használata, mint országosan. Másfelől viszont a vegyes lakóhely önmagában is járhat előítélet-csökkentő hatással. Ugyanis a vegyes településeken mindkét kisebbség iránt nagyobb a rokonszenv azok körében is, akiknek nincs személyes kapcsolata a kisebbségek tagjaival (lásd 7. táblázat). Úgy látszik a kontextusnak és – a németek esetében – a kontaktusnak is erősebb hatása van az előítéletesség affektív komponensére (azaz a rokonszenvre és ellenszenvre), de helyi szinten, a többnemzetiségi kontextus fennállása esetén ez a hatás a negatív sztereotípiák használatára való hajlandóságot is csökkenti. Ez azonban nem jelenti a sztereotipizálási hajlandóság csökkenését általában véve, hiszen mint ebben a vizsgálatban is, egyidejűleg növekedhet a pozitív sztereotípiák használatának gyakorisága.

A vizsgálat másik figyelemre méltó eredménye, hogy a sztereotipizálási hajlandóságot mindkét tényező – a többnemzetiségi kontextus és az etnikai csoportok tagjai közötti személyes kapcsolatok megléte – növeli. Az együttélés és a személyes kapcsolat tehát nem jár együtt az érzékelt csoporthatárok lebomlásával, sőt könnyen lehet, hogy – a Tajfel-paradigmának megfelelően – a csoportok közötti társadalmi távolság csökkenése, a csoportokat nyilvánvalóan megkülönböztető markerek (pl. a saját nyelvhasználat) elhalványodása a csoporthatárok erőteljesebb meghúzására – esetünkben nagyobb sztereotipizálási hajlandóságra, és az auto-, illetve heterosztereotípiákkal mért társadalmi távolság növelésére – ösztönöz. Ez egy olyan háttér-tényező, amely megerősítheti a megfigyelést, hogy a kontextus és a személyes kapcsolat együttes megléte sem garantálja, hogy súlyos érdekellentétek, éleződő csoportkonfliktusok esetén elkerülhető legyen a csoportok közötti nyílt ellenségesség (Forbes, 2004).

IRODALOM

- FORBES, H. D. (2004): Ethnic Conflict and the Contact Hypothesis. In: Lee, Y., McCauley, C., Moghaddam, F., Worchel, St. (eds.): *The Psychology of Ethnic and Cultural Conflict*. Praeger, 69–88.
- PETTIGREW, TH. F., TROPP, L. R. (2006): A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90. (5), 751–783.
- PETTIGREW, TH. F. (1997): Generalized Intergroup Contact Effects on Prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23. (2), 173–185.
- STEIN, R. M., POST, S. SH., RINDEN, A. L. (2000): Reconciling Context and Contact Effects on Racial Attitudes. *Political Research Quarterly*, 53. (2), 285–303.
- TROPP, L. R., PETTIGREW, TH. F. (2005): Differential relationships between intergroup contact and affective and cognitive dimensions of prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, (8), 1145–1158.

CONTEXT AND CONTACT

(SUMMARY)

The purpose of the present study is to investigate the validity of the contact hypothesis in the context of interethnic neighbourhoods. The dataset for analysis stem from a 2007 survey on ethnic stereotypes and prejudices about Germans and Slovaks living in Hungary. Two samples were taken and surveyed: one from ethnically mixed neighbourhoods where Hungarians and at least one of the two minorities are living together, and another one from the total adult population of the country. The assumption was that the comparison of the two datasets will result in answering the question whether mixed neighbourhood in itself (*context effect*) or only direct and personal contact (*contact effect*) leads to reduction of stereotyping and prejudice toward minority groups. Earlier investigations have found that

mixed neighbourhoods often do not reduce but intensify prejudice, but, on the other hand, by raising the chances of establishing intergroup contacts they can indirectly contribute to prejudice reduction (*interaction effect*). However, the results of the Hungarian survey were different: in mixed neighbourhoods the level of prejudice was lower than in other places even without direct contacts between majority and minority group members. The other important result of the study was that both context and contact increased the inclinations for (mostly positive) stereotyping, thus cohabitation and personal contact have not contributed to the fading away of the perceived boundaries between in-groups and out-groups.